

Крилова Т. В.

Національний авіаційний університет

Зіненко О. А.

Національний авіаційний університет

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА АКТУАЛІЗАЦІЇ КАТЕГОРІЇ ЕМОТИВНОСТІ В ПЕРЕКЛАДІ РОМАНІВ М. ЕТВУД «ОПОВІДЬ СЛУЖНИЦІ» ТА «ЗАПОВІТИ»

У статті розглядається категорія емотивності й засоби її вираження в англійському художньому тексті та його українському перекладі з урахуванням національно-культурної специфіки інтерпретації світу. Зокрема, підтверджено, що культура та мова є взаємопов'язаними складниками. На виявлення емоційного стану значний вплив має національно-культурний феномен, оскільки кожна нація має неоднакове бачення світу, а тому по-різному відображає в мовах навколишню дійсність. Рівень збагаченості емоційною лексикою відрізняється залежно від мови тієї чи іншої лінгвокультурної спільноти. При цьому різні культури по-різному ставляться до емоцій, наділяючи переживання та прояв окремих емоцій соціальною конотацією, яка впливає на виховання й соціалізацію, а це, у свою чергу, здійснює вплив на систему уявлень про світ, соціальну організацію й семантичне втілення тих чи інших елементів у структурі значення емоційної лексики. Це потребує від мовців набагато більшого усвідомлення мовного вираження емоцій у межах певної культури, щоб переконливо й точно передати власні почуття й переживання та емоційне ставлення до тих чи інших подій. Категорія емотивності є невід'ємною частиною художнього тексту та актуалізується в ньому завдяки емотивно навантаженим словам, фразам, реченням тощо, які прямо або опосередковано вказують на характер авторських емоційних інтенцій, експліцитно або імпліцитно окреслених у тексті. Зосереджено увагу на сучасних англійських творах і їх перекладах, оскільки дослідження має практичне спрямування. Проведено аналіз перекладу засобів емотивності, що реалізуються на всіх мовних рівнях: фонетико-графічному, морфологічному, лексичному, синтаксичному. Наведено особливості та специфіку перекладу емотивних елементів у художньому тексті. Визначено, як перекладач вирішує проблему щодо збереження національно-культурної специфіки вияву емоцій у мові оригіналу та водночас відтворення її так, аби вона була зрозуміла для реципієнтів – носіїв культури мови перекладу. Проаналізовано шляхи відтворення емотивних засобів у текстах романів Маргарет Етвуд «Оповідь служниці» та «Заповіти» з урахування культурологічного й прагматичного аспектів.

Ключові слова: лінгвістика, емоції, емотивність, емотивні мовні засоби, лексико-стилістичні засоби емотивності, перекладацькі трансформації.

Постановка проблеми. Нині досить важливим питанням є взаємозв'язок культури й мови, етнопсихології та мови, мови й етнічної ментальності. Дослідження в галузі лінгвістики ХХІ століття все більше орієнтуються на сферу, що є недоступною для прямого спостереження, – сферу емоцій як репрезентата мовної картини світу людини. Науковців цікавить проблематика національних особливостей світосприйняття, менталітету, етноспецифіка мовної комунікації, що відображається в мовній картині світу окремої етнічної спільноти, а питання емотивності є одним із пріоритетних напрямів досліджень

у сучасній лінгвоукраїністиці, проте це явище ще недостатньо вивчене.

Емотивність є невід'ємним складником художнього стилю, оскільки за рахунок неї здійснюється вплив на читача. У художньому тексті наявні характерні засоби, що сприяють висвітленню особливостей вербалізації переживань. Під час процесу перекладу проблема емотивності текстів такого стилю полягає в тому, аби визначити ступінь відтворюваності рівня експресивності висловлювання оригіналу засобами цільової мови [1, с. 68].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема адекватного відтворення емотивного

змісту тексту в перекладі відображена в працях таких видатних перекладознавців, як В. І. Шаховський, В. Н. Комісаров, Я. Й. Рецкер. Одним із аспектів цієї проблеми є відтворення емоційного стану персонажа художнього твору в перекладі. До того ж існують різні підходи до вивчення явища емотивності: структурно-семантичний (Л. Г. Бабенко, Т. О. Графова), функціонально-семантичний (Н. В. Вітт, О. Г. Кравченко), прагматичний (Т. В. Стародубцева, В. І. Шаховський), когнітивний (О. Л. Бессонова), лінгвокультурологічний (С. В. Гладь) тощо. В українському перекладознавстві питання залишається маловивченим, оскільки проведені лише окремі дослідження, присвячені особливостям перекладу емоційно-забарвлених одиниць (О. І. Кучма, Г. М. Усик, С. В. Мельничук). Варто зазначити, що значна кількість робіт із цієї проблеми виконувалася на матеріалі однієї мови. Зіставні дослідження представлено лише окремими працями. Системне зіставне дослідження семантики емотивної лексики в споріднених і неспоріднених мовах практично не проводилося.

Постановка завдання. Для сучасної лінгвоукраїністики вивчення концептуальних мовних явищ, виявлення та систематизації засобів мовної репрезентації емоційних концептів є досить важливим, оскільки переклад емотивів передбачає вживання певних змін задля втілення прагматичного аспекту художнього тексту, крім того емотивність і переклад лексичного рівня ставить перед перекладачем більш складне завдання, невиконання якого може призвести до неякісного перекладу та втрати авторського замислу. Метою статті є дослідити особливості перекладу засобів вербалізації емоційних концептів з англійської українською мовою з урахуванням культурологічного й комунікативно-прагматичного аспектів у перекладу художніх текстів.

Виклад основного матеріалу. Мова – це не лише засіб культури, а й засіб емоційного впливу, тоді як самі емоції постають специфічною формою людського ставлення до навколишнього світу [6, с. 10]. У тексті емоційність трансформується в лінгвістичну категорію емотивності. Емотивність – це емоційність у мовному значенні, тобто чуттєва оцінка об'єкта, вираження мовними або мовленнєвими засобами відчуттів або переживань людини [7, с. 294]. Особливості психічного феномена емоцій, а також специфіка їх вираження в контексті конкретної культури створюють труднощі під час перекладу [1, с. 70].

Матеріалом для аналізу англо-українського перекладу емотивних засобів обрано романи

канадської письменниці М. Етвуд «Оповідь служниці» (1985) та «Заповіді» (2019). У дослідженні ми зосередили увагу на перекладі засобів вираження емотивності, які проявляються на всіх рівнях мови: фонетико-графічному, морфологічному, лексичному та синтаксичному, опираючись на вчення Г. М. Кузенка. Розглянуто 150 прикладів засобів вираження емотивності в оригіналі та 150 прикладів їх перекладу українською мовою, урахувавши національно-культурну специфіку обох народів.

На фонетико-графічному рівні основними засобами вираження емотивності є ті елементи, які характеризуються інтонацією, темпом, наголосом, паузами тощо: знак оклику, знак питання, великі літери, три крапки, тире й дефіс. Нижченаведений приклад є прекрасним свідченням того, як перекладачка намагалася досягти того ж комунікативного ефекту, що й автор оригіналу, урахувавши національно-культурну особливість народу-реципієнта. Так, у наступному реченні в оригіналі відсутній знак оклику, але перекладач додає цей знак у перекладі, щоб підвищити емоційний фон висловлювання й передати емоцію обурення та ненависті:

Keep your nose out of my digestion, I want to snap at them; but they mean well, I remind myself [9, с. 94]? – *Так і хочеться огризнутися: зась вам до мого травлення! Але нагадую собі, що вони зичать мені добра* [2, с. 95]?

Фонетико-графічний рівень вираження емотивності характеризується використанням різних звуконаслідувальних моделей. У матеріалі текстів оригіналу виявлено декілька прикладів такого явища, що адаптовані до українського читача. Зокрема, така структура, як *Shh*, відтворена в перекладі речень як *Цс-с-с*:

“Shh,” he says. “I could help you. I’ve helped others” [8, с. 51]. – *Цс-с-с, – каже він. – Я можу допомогти. Іншим уже допомагав* [3, с. 60].

Реалізація категорії емотивності на морфологічному рівні відбувається за рахунок таких засобів, як афіксація, ступінь порівняння прикметників, які надають семантиці слів різні відтінки оцінки, емоційності, інтенсивності, образності й функціонально-стилістичного забарвлення. У нижченаведеному прикладі перекладачці вдалося дібрати для лексеми *Baby*, яка є своєрідним символом твору, відповідник із позитивною конотацією – *Крихітка*. Такий відповідник характеризується високою емоційною оцінкою та впливає на емоційну сферу читача:

There were a lot of Baby Nicole posters: ALL GILEAD BABIES ARE BABY NICOLE

[9, с. 48]! – У натовпі були чимало плакатів про *Крихітку Ніколь*: «УСІ ДІТИ ГІЛЕАДУ – КРИХІТКА НІКОЛЬ!» [2, с. 45].

Ступені порівняння прикметників дають можливість мовцю показати свою емоційну оцінку явищам, які описуються. Зокрема, під час перекладу відтворено такі засоби за допомогою частки додавання *все*, що підсилює значення прикметників *більший* і *блискучий*:

Everytime I saw her, those eyes looked larger and more luminous [9, с. 25]. – *Щоразу, як я бачила її, ці очі здавалися все більшими і блискучішими* [2, с. 22].

Лексичні засоби вважаються одним із основних способів вираження категорії емотивності. У дослідженні проаналізували всі види емотивної лексики, яка є маркером емоцій, базуючись на класифікації В. І. Шаховського, який виділяє лексику, що називає емоції (лексика емоцій, номінація емоцій), емотивна лексика: лексика, що описує емоції (дескрипція), лексика, що виражає емоції (експлікація). Розглянемо детальніше приклади перекладу лексики, що називає емоції, у тексті досліджених романів. Лексика емоцій має в семантиці ідею про емоції, виконуючи номінативну функцію. У наступному реченні для перекладу *happy* також використано прийом смислового розвитку, аби адаптувати текст до реципієнта й зберегти ту саму ідею:

“Yeah, but I’d rather not be,” I said. “I’m not happy about it [9, с. 267]. – *Так, але краще це не було так, – сказала я. – Мені це не подобається* [2, с. 281].

Під час дослідження лексики, що називає емоції, виявлено, що перекладач задля посилення експресивності висловлення вдавалася до прийому додавання, що є характерним для української мови. Наприклад, у цьому реченні слово *trouble* перекладено з додаванням прикметника *страшенна біда*:

I had no version of what might happen after that, though I had a dim idea that it would be trouble [9, с. 79]. – *У мене не було ідей щодо того, що могло статися потім, хоча я й мала невизначене відчуття, що була б страшенна біда* [2, с. 80].

Іншою групою лексичних засобів, що характеризуються непрямим вираженням емоцій шляхом їх опису, є одиниці, які вказують на причину, результат, прояви, ознаки емоцій. Так, аналізуючи наступний приклад, можемо сказати, що О. Оксеніч додала частку *аж* для перекладу фрази *trembling with suppressed rage*, надаючи висловлювання більшого рівня емотивності:

He was trembling with suppressed rage, and also fear: to have had Baby Nicole within his grasp, and to

have let her slip [9, с. 309]. – *Він аж тремтів від тамованої люті і страху: мати Крихітку Ніколь так близько і дозволити їй вислизнути* [2, с. 322].

Перекладач досить часто вдається до конкретизації значення лексем із нейтральним значенням у мові оригіналу, оскільки вона прагне посилити рівень сприйняття емоційного тону читачами тексту перекладу й показати, наскільки героїня обурена тим, що відбувається. Так, словосполучення *gave me* перекладено за допомогою відповідника з вищим емотивним навантаженням – *збурило*:

It’s hard to describe the feeling this gave me [9, с. 241]. – *Важко описати, які почуття це збурило в мені* [2, с. 256].

Розглянемо переклад лексики, що виражає емоції. До цієї групи зараховують афективи (слова з емотивним значенням, де емотивність є єдиним складником семантики слова: вигук, вигуківі слова, лайливі слова, нецензурна, вульгарна лексика, ласкаві чи зневажливі звертання-афективи, емотивно-оцінні прикметники, емотивно-підсилюючі прислівники) та деякі конотативи (слова з оцінною конотацією, епітети тощо).

У наведених прикладах уживання персонажем афективів *oh, yeah, ha* свідчить про переживання ним позитивного або, навпаки, тривожного емоційного стану. Під час перекладу цих рядків використано різні інтонаційні моделі. У перекладі використано нейтральні відповідники, що є близькими до оригіналу:

Oh what a beautiful morning, he sings [8, с. 71]. – *Зараз він співає: «О, який чудовий ранок»* [3, с. 81].

До афективів також зараховують й емпатичні слова, що належать до грубої та нецензурної лексики. Так, у нижченаведеному прикладі, порівнюючи переклад слова *stupid*, бачимо, що перекладач підбрала відповідник *дурнуватий*, який містить легкий негативний відтінок. У другому речення вона підбрала відомий для українського читача відповідник – *тупо*, що активно використовується нині в повсякденному спілкуванні сучасних українців:

Why does he have to wear that stupid uniform [8, с. 78]? – *Для чого потрібно носити цю дурнувату форму* [3, с. 89]?

It sounds indecisive, stupid even [9, с. 146]. – *Звучить нерішуче, навіть тупо* [2, с. 169].

Досліджуючи особливості перекладу засобів вираження емотивності на лексичному рівні, варто взяти до уваги лексико-стилістичні одиниці: метафори, окремі види фразеологізмів, неологізми, порівняння, епітети тощо. У нижченаведеному прикладі автор порівнює головну герої з розбитою домашньою рослиною, перекладачка

генералізувала значення цього слова й обрала відповідник *квітка* і при тому зберегла метафору:

She was a damaged houseplant, but cared for properly she would bloom [9, с. 174]. – *Це була зламана квітка, та за належного догляду вона розцвітне* [2, с. 188].

Різна система понять певної мови накладає свій відбиток на переклад фразеологізмів, тому дуже важливо зберігати форму вираження думки. Зокрема, для перекладу фразеологізму *for a rainy day* застосовано трансформацію компенсації також, тому обрано український відповідник зберігати на чорний день, що свідчить про бажання перекладача зробити текст максимально близьким для читачів української культури:

Gratitude is valuable to me: I like to bank it for a rainy day [9, с. 173]. – *Я ціную вдячність, люблю зберігати її на чорний день* [2, с. 188].

Синтаксичний рівень характеризується широким спектром засобів вираження емоцій. До них зараховують повтори, окличні, питальні, еліптичні, інвертовані речення, звертання, градація, оксюморон, паралелізм, вставні елементи тощо [4, с. 172–173].

Під повтором розуміють експліцитне або імпліцитне повторення елементів лексичного значення та семантико-структурних компонентів синтаксичних конструкцій [5, с. 253]. У наступному прикладі під час перекладу застосовано прийом повтору, аби підсилити емоційність висловлення, додавши слово *уперше*, хоча в оригіналі роману цей прийом відсутній:

It's the first time we've looked into each other's eyes in a long time. Since we met [8, с. 158]. – *Ми вперше за довгий час зустрічаємося поглядами. Уперше з нашої зустрічі* [3, с. 181].

Градація – це поступове наростання, що прямує до найвищої точки, або послідовне спадання, послаблення настрою, мотиву, опису тощо [5, с. 257]. У перекладі відтворено наростання емоційного напруження, а також посилено прийом за допомогою додавання ставного слова *здається*:

I crawl into the cupboard, draw up my knees, I'll choke on it. My ribs hurt with holding back, I shake, I heave, seismic, volcanic, I'll burst [8, с. 116]. – *Рібра болять від зусиль, мене трусить, я здрігаюся, сейсмічно, вулканічно, здається, вибухну* [3, с. 131].

Висновки і пропозиції. Згідно з дослідженням, тексти художнього твору М. Етвуд «Оповідь служниці» та «Заповіти» вирізняються високим рівнем насиченості емотивними елементами, які несуть додаткове психологічне навантаження й глибше відтворюють внутрішній стан героїв. Виявлено, що емотивний простір романів здебільшого про-

являється на лексичному рівні, тому що для автора лексичні одиниці слугують домінуючим способом вираження емоцій головних героїв (64% від загальної кількості аналізованих прикладів засобів емотивності). Серед них лексика, що називає емоції, – 29 речень (19,3%), лексика, що описує емоції, – 21 речень (14%), лексика, що виражає емоції, – 19 речень (12,6%), лексико-стилістичні емотивні одиниці – 28 речень (18,8%). Вираження емотивності на синтаксичному рівні також відзначається високим значенням (17,3% – 26 речень), емотивність на фонетико-графічному (10% – 15 речень) і морфологічному (8% – 12 речень) рівнях проявляється в найменшій кількості.

На основі дослідженого матеріалу визначено, що найбільшим рівнем трансформативності під час відзначаються емотивні засоби на лексичному рівні. Зокрема, проаналізовано частотність використання трансформацій під час перекладу лексики емоцій та емотивної лексики, а також лексико-стилістичних засобів актуалізації категорії емотивності. Отже, у ході аналізу речень з лексикою емоцій та емотивною лексикою (69 прикладів) виявлено, що перекладачі застосовували різні способи перекладу, зокрема найбільшою частотністю характеризуються конкретизація значення, що становить 28% (20 речень), смисловий розвиток – 20% (14 речень), вилучення – 7% (4 речення), додавання – 5% (3 речення), компенсація – 5% (3 речення), дослівний переклад – 5% (3 речення), перестановка – 3% (2 речення). Також 24% від загальної кількості проаналізованих прикладів, що становить 17 речень, відтворено за допомогою функціонального відповідника з підвищеним експресивним значенням з метою наближення тексту перекладу до реципієнтів. Серед проаналізованих речень з лексико-стилістичними засобами, а саме метафорами, епітетами, фразеологізмами та порівняннями в складі (28 прикладів), отримано такі результати: частіше перекладачі вдавалися до прийому смислового розвитку (43% – 12 речень) та описового перекладу (21% – 8 речень), рідше компенсація (18% – 5 речень), додавання (11% – 3 речення), дослівний переклад (7% – 2 речення). Усі зазначені способи перекладу, що використовувалися, передають авторське ставлення, надають певного комунікативного впливу на українськомовного реципієнта з урахуванням особливостей властивої йому мовної свідомості. Подальша перспектива дослідження полягає в глибшому вивченні впливу культурологічного та прагматичного концептів на вибір способів і прийомів перекладу.

Список літератури:

1. Вавринюк Т. Емоційно-експресивна лексика в поетичному мовленні. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2010. Вип. 4. С. 67–73.
2. Етвуд М. Заповіти : роман / пер. з англ. О. Оксени. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2020. 352 с.
3. Етвуд М. Оповідь служниці: роман / пер. з англ. О. Оксенич. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2020. 272 с.
4. Ленько Г.Н. Синтаксические средства выражения эмотивности. *Вестник ТвГУ. Серия «Филология»*. 2015. № 2. С. 171–177.
5. Сидоренко І.І. Повтор як ключовий принцип функціонування стилістичних фігур сучасних англомовних драматичних творах. *Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики* : збірник наукових праць Чернівецького нац. унів. ім. Ю. Федьковича. Чернівці, 2017. С. 252–263
6. Шаховский В.И. Лингвистическая теория эмоций : монография. Москва : Гнозис, 2008. 416 с.
7. Шидловська В.О. Поняття емоції, емоційності та емотивності у сучасній лінгвістиці. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/16477> (дата звернення: 02.11.2020).
8. Atwood M. *The Handmaid's tale: A novel*/Margaret Etwood. London : Vintage Books, 1986. 320 p.
9. Atwood M. *The Testaments*. New York : Nan A. Talese/Doubleday, 2019. 432 p.

Krylova T. V., Zinenko O. A. LINGUO-CULTURAL SPECIFICITIES OF CONVEYING EMOTION IN UKRAINIAN TRANSLATION OF M. ETWOOD'S NOVELS "THE STORY OF A MAID" AND "THE WILL"

The article analyzes the concept of emotivity and its expression in the literary text, taking into account the linguistic and cultural specificities of emotional representation of the world image. The connection between culture and language is established. In particular, the national-cultural phenomenon has a significant influence on the detection of emotional state, because each nation has a different interpretation of the world, and therefore reflect the reality in different ways in their languages. The level of enrichment of emotional vocabulary differs depending on the language of a particular linguistic and cultural community. Various cultures have different attitudes to different emotions, giving social connotation to the experience and manifestation of individual emotions, which affects education and socialization, and this, in turn, affects the world image, social organization and semantic embodiment of certain elements in the semantic structure of the emotional vocabulary. This causes the speakers to be much more aware of the linguistic expression of emotions, within a certain culture, in order to convey their own feelings and experiences and emotional attitudes to certain events accurately. Emotivity is an integral part of the literary text and is actualized in it due to emotionally loaded words, phrases, sentences, etc., which directly or indirectly indicate the nature of the author's emotional intentions, explicitly or implicitly outlined in the text. The emotive means, which are used at all language level – phonetic-graphic, morphological, lexical, syntactic – are analyzed. It was shown how a translator solves the problem of preserving the national and cultural specifics of the emotional expression in the source language and at the same time reproduces it so that it is understandable to the recipients. The article focuses on specificities and difficulties in translating emotional elements of the literary text. Taking into account the cultural and pragmatic aspects the author describes translation techniques used for rendering the emotive elements in Margaret Atwood's novels "The Maid's Tale" and "Testaments".

Key words: linguistics, emotions, emotivity, emotive language means, lexical and stylistic means of emotivity, translation techniques.